KATARZYNA GAJEK

DOŚWIADCZENIE PRZEMOCY W RODZINIE

Autobiograficzne narracje kobiet

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŁÓDZKIEGO

DOŚWIADCZENIE PRZEMOCY W RODZINIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

KATARZYNA GAJEK

DOŚWIADCZENIE PRZEMOCY W RODZINIE

Autobiograficzne narracje kobiet

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2018

Katarzyna Gajek – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Pedagogiki Społecznej, 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENT
Barbara Smolińska-Theiss

REDAKTOR INICJUJĄCY
Urszula Dzieciątkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Magda Granosik

SKŁAD I ŁAMANIE
AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI
Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/SergeyNivens

© Copyright by Katarzyna Gajek, Łódź 2018
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08181.17.0.M
Ark. wyd. 10,0; ark. druk. 12,375

ISBN 978-83-8142-047-1
e-ISBN 978-83-8142-048-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Moim Najbliższym

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 9

Rozdział 1
Perspektywa teoretyczno-metodologiczna badań

1.1. Narracje doświadczenia osobistego 15
1.2. Teoretyczno-metodologiczne podstawy badania autobiograficznych narracji 28
1.2.1. Wywiad narracyjny jako metoda i technika badań ... 32
1.2.2. Struktury procesowe – fazowa organizacja doświadczeń 38
1.3. Doświadczenia w narracjach autobiograficznych kobiet doznających przemocy 45

Rozdział 2
Narracje doświadczenia przemocy w rodzinie – przestrzeń rodziny generacyjnej

2.1. Instytucjonalny wzorzec normatywny domu rodzinnego ... 47
2.2. „Małe piekło" – trajektoria domu rodzinnego 49
2.3. Biograficzne plany działania młodych kobiet 56
2.4. Metamorfoza biograficzna – punkt wyjścia do zmiany 59

Rozdział 3
Narracje doświadczenia przemocy domowej – przestrzeń rodziny prokreacji

3.1. Bagaż doświadczeń a wizja „normalnej rodziny" 63
3.2. „Gehenna" – trajektoria rodziny prokreacji 70

Rozdział 4
Narracje doświadczenia przemocy domowej – przestrzeń ośrodka wsparcia

4.1. Metamorfoza i praca biograficzna nad doświadczeniem przemocy 124
4.2. Planowanie przyszłości z trajektorią w tle 147

Rozdział 5
Procesualne modele biografii – typy przebiegu życia

5.1. „Abnegatki psychiczne” 162
5.2. „Siłaczki” 165
5.3. „Wojowniczki” 169

Rozdział 6
Praca nad doświadczeniem przemocy domowej – kategoria sił ludzkich

Zakończenie 187
Bibliografia 189
Spis rycin 197

WPROWADZENIE

Przemoc w rodzinie ujmowana jako zjawisko społeczne jest obszernie opisywana w literaturze przedmiotu z wielu różnych perspektyw, m.in. psychologicznej, psychiatrycznej, prawnej, pedagogicznej czy medycznej, jest ona również przedmiotem zainteresowania dziennikarzy i publicystów. Stanowiska psychologiczne stanowią fundament kształtowania koncepcji zjawiska, jego rozpoznania, definiowania, uwarunkowań, przebiegu oraz konsekwencji, a także propozycji działań interwencyjnych (sporadycznie profilaktycznych) oraz wspierających. Uwaga badaczy koncentruje się przede wszystkim na osobach doznających różnych form przemocy (głównie dzieciach oraz kobietach), rzadziej na ludziach wykorzystujących swoją przewagę względem innych. Konsekwencją przyjętych metod badania wpisanych w dominujący, reprodukowany dyskurs jest unifikacja indywidualnych doświadczeń (w efekcie czego można odnieść wrażenie, że istnieje homogeniczna grupa osób doznających przemocy), generalizacja zagadnień z nim związanych, nieliczne odniesienia do kontekstu sytuacyjnego, społecznego czy symbolicznego. W związku z powyższym przyjęcie odmiennej perspektywy teoretyczno-metodologicznej jest punktem wyjścia do alternatywnego spojrzenia na znany już problem społeczny. Rozwiązanie takie zastosowałam w badaniach stanowiących podstawę przygotowanej w 2011 roku pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Marynowicz-Hetki niepublikowanej rozprawy doktorskiej pt. *Doświadczenia w narracjach – analiza znaczenia sił ludzkich. Na przykładzie biografii użytkowników ośrodka wsparcia*. W kolejnych latach korzystałam z materiału empirycznego oraz rezultatów moich badań, a także prezentowałam moje interpretacje w wystąpieniach i publikacjach z zakresu interesującej mnie problematyki. Przez cały ten czas uzupełniałam wiedzę, zbierałam nowe doświadczenia, które pozwalały mi na reinterpretacje danych, jak również uprzednich wniosków. Przygotowując niniejszą pracę, korzystałam z fragmentów badań zamieszczonych w moich innych, wcześniejszych publikacjach (uważam, że pominięcie ich uniemożliwiłoby kompleksowe ujęcie zagadnienia), jednakże zostały one zmodyfikowane oraz

rozbudowane. Przedłożona Czytelnikowi książka jest zatem rezultatem mojego wieloletniego namysłu nad doświadczeniem przemocy, rekonstrukcji perspektywy badanych, uzupełnionej analizą wynikającą z potrzeby zrozumienia przedstawionej przez nie rzeczywistości.

Moje zainteresowanie zagadnieniem przemocy w rodzinie zrodziło się z nawiązania osobistych relacji z osobami jej doznającymi, a w dalszej kolejności z refleksji nad polem praktyki. Uznałam wówczas, że w związku z ich trudnymi, często traumatycznymi doświadczeniami analiza narracji autobiograficznych będzie odpowiednim sposobem poszukiwania odpowiedzi na wyłaniające się pytania badawcze. W badaniach wykorzystałam wpisaną w paradygmat interpretatywny metodę wywiadu narracyjnego, wywodzącą się z socjologii biografistycznej Fritza Schütze, wraz z właściwą jej procedurą analizy, natomiast techniką służącą zebraniu danych – narracji o życiu – był wywiad narracyjny. Wywiady narracyjne przeprowadziłam w latach 2008 i 2009 z czternastoma kobietami przebywającymi w Specjalistycznym Ośrodku Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie (w czasie mojej obecności w placówce nie zgłosił się do niej żaden mężczyzna, choć osobiście uważam, że przemoc w rodzinie wobec mężczyzn stanowi niezwykle istotny problem, a refleksja nad nim m.in. w perspektywie płci społeczno-kulturowej może prowadzić do niezwykle interesujących wniosków), które osią swoich historii uczyniły doświadczenie przemocy oraz nadawane mu sensy w kontekście odniesień symbolicznych i codziennych interakcji. Rekonstrukcja sytuacyjnego, społecznego oraz symbolicznego tła przemocy umożliwiła odtworzenie sposobu przeżywania tego doświadczenia (jego postrzegania i rozumienia, odzwierciedlonych w prowadzonej nad nim refleksji), jego relacjonowania (opowiadania), a także usytuowania osobistych przeżyć narratorek w zakresie akceptowanych i reprodukowanych modeli współżycia społecznego. Kontekst społeczno-kulturowy oraz zasoby symboliczne kształtowane w ramach środowiska życia kobiet, które może być rozumiane jako rzeczywistość intersubiektywnie przeżywana, odgrywają znaczącą rolę w sposobie strukturyzowania ich doświadczenia, nadawaniu sensów oraz interpretowaniu znaczeń, budowaniu osobistej tożsamości. W związku z powyższym moim podstawowym celem było zrozumienie oraz

rekonstrukcja swoistego typu doświadczenia osobistego (doświadczenia przemocy w rodzinie i sposobów radzenia sobie w życiu), a równocześnie, przez pryzmat autobiografii, procesów społecznych związanych ze zjawiskiem przemocy. Narracje ukazywały proces zmagania się z traumatycznymi dla kobiet doświadczeniami, wskazywały różne konfiguracje zależności i układów sił, znaczenie celów, reguł i oczekiwań innych dla orientacji działania narratorek, a także nieustanny konflikt między ich dążeniem do niezależności oraz samostanowienia o sobie a ograniczeniami. Przybliżały też sposoby radzenia sobie, pokonywania trudności, proces planowania i wprowadzania zmian w życiu, metamorfozy tożsamości, jak również stanowiły źródło wiedzy o tym, co czuły i myślały narratorki o relacjonowanych zdarzeniach. Narracje odsłoniły dominujące linie doświadczeń życiowych kobiet, na podstawie których wyodrębnione zostały trzy typy przebiegu życia, stanowiące procesualne modele biografii („Abnegatki psychiczne", „Siłaczki" i „Wojowniczki"[1]). Kształtowanie się biegu życia w obrębie struktur procesowych, ich sekwencje i dynamika, uzależnione były od sił narratorek, a także okoliczności i działań innych osób. Wniosek ten stanowił podstawę mojego namysłu nad kontekstami ujawniania się/występowania, a także kategoryzacji sił ludzkich, które są konstytutywne dla podjęcia pracy nad traumatycznym doświadczeniem. Diagnoza potencjału osób doznających przemocy oraz rekonstrukcja dominujących w ich życiu struktur procesowych może stanowić czynnik ułatwiający dialog z nimi, umożliwiający zrozumienie, a w efekcie podjęcie adekwatnych, dla ich sytuacji, sił i potrzeb, działań wspierających. Analiza autobiografii odtworzyła (w odniesieniu do procesualnych modeli biograficznych) odmienne podejście oraz różne sposoby korzystania przez narratorki ze wsparcia społecznego, w zależności od ich potencjału oraz wcześniejszych doświadczeń, a także ujawniła różne strategie przyjmowane przez nie wobec zewnętrznych okoliczności i działań innych ludzi. Instytucjonalne modele wsparcia powinny zatem uwzględniać przeszłe doświadczenia kobiet, aktualny kontekst oraz ich plany na przyszłość, które wyznaczają ramy

---

[1] Nazwy nadane wyodrębnionym modelom są terminami zaczerpniętymi z wypowiedzi narratorek.

akceptowalnych dla nich rozwiązań, wpisanych w sposoby radzeniem sobie w życiu i pokonywania trudności.

Procesualny wymiar zjawiska przemocy, rekonstruowany na podstawie autobiograficznych narracji, w pewnym stopniu został odtworzony w logice prezentowania materiału empirycznego. Rozdział pierwszy obejmuje teoretyczno-metodologiczną perspektywę badań. Podejmuję w nim namysł nad naturą ludzkiego doświadczenia oraz jego związku z narracją, a tym samym nad sposobem rekapitulacji przeżyć z pamięci oraz nadawania im znaczeń i ich wyrażania za pośrednictwem mowy. W dalszej części charakteryzuję koncepcję badań biograficznych Fritza Schütze, która jest jedną z metod badania osobistych doświadczeń wpisaną w paradygmat interpretatywny. Opisuję wywiad narracyjny jako metodę oraz swoistą technikę badań, m.in. przedstawiam sposób prowadzenia tego rodzaju wywiadu i krótko przybliżam procedurę analityczną, której poddaję materiał empiryczny. Prezentuję również struktury procesowe, ze szczególnym uwzględnieniem trajektorii (opisanej zarówno w badaniach Anselma L. Straussa, jak i Fritza Schütze), które umożliwiają rekonstrukcję fazowej organizacji doświadczenia biograficznego. Narracje autobiograficzne kobiet doznających przemocy wpisane zostały przez nie w trzy przenikające się wzajemnie przestrzenie: rodziny generacyjnej narratorek, ich własnej rodziny (rodziny prokreacji) oraz ośrodka wsparcia, które równocześnie odpowiadają kolejnym fazom ich życia. W związku z tym w kolejnych rozdziałach (2–4) przybliżam Czytelnikowi doświadczenia biograficzne kobiet, proces konstrukcji, dekonstrukcji i rekonstrukcji ich tożsamości, ich systemy znaczeń, interpretacje budowane z punktu widzenia kontekstu sytuacyjnego, społecznego oraz symbolicznego. W celu nakreślenia złożoności prezentowanych kwestii, ale też ich wieloaspektowej analizy pogłębiającej proces rozumienia i wyjaśniania wykorzystałam wiedzę z zakresu różnych dziedzin (filozofii, pedagogiki, socjologii, psychologii czy prawa i wiktymologii), w związku z czym niniejsza praca posiada walor interdyscyplinarności. W rozdziale piątym rekonstruuję na podstawie związków pomiędzy dominującymi liniami doświadczeń (wyodrębnionymi z narracji strukturami procesowymi) procesualne profile biograficzne („Abnegatki psychiczne", „Siłaczki" i „Wojowniczki"),

uwzględniając czynniki je różnicujące. Ostatni rozdział poświęcony został analizie kluczowej dla radzenia sobie w życiu oraz pokonywania barier, z perspektywy pedagogiki społecznej, kategorii sił ludzkich. Na podstawie autobiografii odtwarzam konteksty ujawniania się sił ludzkich, proponuję ich kategoryzację, a także wskazuję na ich związek z przebiegiem życia (kształtowaniem się struktur procesowych, zmianą jednej w inną). W zakończeniu natomiast rekonstruuję z doświadczeń biograficznych układ warunków (uwzględniając kontekst społeczno-kulturowy, polityczno-prawny, gospodarczy i historyczny) kształtujących zjawisko przemocy w rodzinie.

Kończąc pewien etap mojej intelektualnej i emocjonalnej wyprawy w świat znaczeń osób doznających przemocy, pragnę gorąco podziękować Kobietom, które podjęły trud rozmowy ze mną, obdarzyły mnie zaufaniem, a także były gotowe wprowadzić mnie w swoją rzeczywistość i podzielić się własnymi doświadczeniami. Podziękowania składam również mojej Promotor, Pani Profesor Ewie Marynowicz-Hetce, która spolegliwie towarzyszyła mi w procesie kształtowania mojej tożsamości i rozwoju naukowego, zawsze gotowa do wsparcia oraz konstruktywnej krytyki. Dziękuję również Recenzentom mojej pracy doktorskiej: Pani Profesor Barbarze Smolińskiej-Theiss oraz Panu Profesorowi Jackowi Piekarskiemu, których uwagi były niezwykle cenne dla reorientowania mojego namysłu. Na koniec z całego serca dziękuję moim Najbliższym za towarzyszenie mi w dobrych i złych chwilach, wsparcie oraz niezłomną wiarę we mnie.

Katarzyna Gajek

Rozdział 1

PERSPEKTYWA TEORETYCZNO-METODOLOGICZNA BADAŃ

1.1. Narracje doświadczenia osobistego

Pierwsze koncepcje doświadczenia (*empeiria*) zrodziły się na gruncie filozofii greckiej i dotyczyły tego, co można nazwać doświadczeniem nabywanym w czasie życia poprzez działanie, ćwiczenie, spostrzeganie czy przemyślenia, w efekcie których zdobywa się sprawność i kompetencje (Buksiński, 2001a, s. 63). Doświadczanie oznacza doznawanie czegoś (w związku z tym jest osobiste) i zakłada otwartość na nowe przeżycia. W procesie tym nabywamy coś, co możemy zapamiętać i zachować dla siebie bądź też udostępnić innym, przekazując własne doznania. Doświadczenie przydarza się człowiekowi i jest gromadzone spontanicznie, w sposób niezamierzony, w sytuacjach, kiedy nie ma on wpływu na bieg wydarzeń, jak również aktywnie, gdy intencjonalnie, z rozmysłem podejmuje się realizacji określonych działań. Nabywanie doświadczeń ma miejsce w sytuacjach wymagających rozwiązywania problemów. Wówczas stają przed człowiekiem nowe wyzwania, ujawniają się problemy, z którymi musi się mierzyć, a jego reakcje albo są świadome i zaplanowane, albo stanowią reaktywną odpowiedź na działanie zewnętrznych warunków. Gromadząc doświadczenia, wzbogacamy naszą wiedzę oraz umiejętności, które w przyszłości będą pomocne w sprawnym i skutecznym pokonywaniu analogicznych przeszkód, w radzeniu sobie z podobnymi wyzwaniami. Człowiek doświadczony panuje nad różnymi sytuacjami, posiada mądrość życiową, potrafi wykorzystać dotychczas zdobytą wiedzę, żeby poradzić sobie w życiu, również w całkowicie nowych, zaskakujących warunkach. Doświadczeniem można się dzielić z innymi osobami, informując o tym, czego się było świadkiem (tym samym występując w charakterze świadka), potwierdzając coś (dając czemuś świadectwo), świadcząc swoim doświadczeniem, uwierzytelnionym posiadaną mądrością, wiedzą czy umiejętnościami

(Buksiński, 2001b, s. 7). Doświadczenie odgrywa znaczącą rolę zarówno w sferze indywidualnej (jednostek), jak i zbiorowej (społeczeństw), jednak z uwagi na przekształcanie się rzeczywistości zmianie uległ jego typ. Tradycyjnie rozumiane doświadczenie jest statyczne, związane z trwaniem, brakiem zmienności, powtarzalnością sytuacji, zjawisk, odtwarzaniem struktur i zachowań. Nowy rodzaj doświadczenia wiąże się z nieustanną zmiennością, różnorodnością przeżyć, wielością możliwych perspektyw, odniesień i interpretacji zdarzeń, nieprzewidywalnością (Buksiński, 2001b, s. 12).

Refleksja filozoficzna wskazuje na wielość sposobów ujmowania kategorii doświadczenia, jednocześnie różnorodność ta uniemożliwia uzgodnienie zakresu pojęcia. Dyskusje koncentrują się na różnych aspektach związanych z rozumieniem tego terminu (Buksiński, 2001b, s. 7–10):

– Rozum – zmysły. Relacje między władzami poznawczymi (umysłem a zmysłami) to główny przedmiot zainteresowania teorii poznania; do początku czasów nowożytnych uznawano je za dwa źródła poznania, w związku z czym wyróżniano doświadczenie rozumowe, które wskazywało prawdy niepodważalne, wieczne, metafizyczne, a także doświadczenie zmysłowe, które koncentrowało się na obserwowalnych faktach, odkrywając prawdy czasowe, zmienne, niepewne; w czasach nowożytnych podważano stanowiska głoszące możliwość uzyskiwania wiedzy niezależnie od zmysłów, jedynie poprzez rozum (zwolennicy empiriokrytycyzmu i neopozytywizmu uważali, że czyste dane zmysłowe stanowią podstawę wiedzy), a od czasów Immanuela Kanta krytykowano również czyste doświadczenie zmysłowe, pozbawione elementów rozsądkowych; w związku z powyższym można przyjąć, że rozum i zmysły są równoważnymi elementami tworzącymi doświadczenie;

– Pasywizm – aktywizm. Filozofia starożytna oraz nowożytny empiryzm ujmują doświadczenie jako doznanie pasywne, pochodzące od przedmiotu; podmiot jedynie odtwórczo odzwierciedla struktury przedmiotowe, odkrywa, rejestruje, konstatuje, porządkuje czy uogólnia treści; aktywizm poznawczy akcentuje zaangażowanie podmiotu w proces poznania, które może polegać na aktywności motorycznej (prowadzenie eksperymentów), intelektualnej (wyciąganie wniosków,

tworzenie uogólnień), heurystycznej (tworzenie hipotez) czy merytorycznej (kształtowanie treści przedmiotu poznania);

– Chaotyczność – strukturalizowanie doświadczenia pierwotnego. Podstawowym pytaniem jest, czy w doświadczeniu pierwotnym występują zróżnicowane i uporządkowane dane zmysłowe, czy też mamy do czynienia z niezróżnicowanym chaosem wrażeń, które strukturyzuje sam podmiot; porządkowanie danych empirycznych przez podmiot prowadzi natomiast do kolejnego pytania: czy proces ten odzwierciedla struktury rzeczywistości pozapodmiotowej, czy też odrywa od nich podmiot;

– Językowość – pozajęzykowość. Doświadczenie może być uznane za zjawisko pozasłowne (którego język nie jest w stanie oddać, a świadczy o tym m.in. trudność z wyrażaniem niektórych doznań, jak cierpienie czy radość), subiektywne, a przez to niepowtarzalne; w XX wieku zaczęto jednak wskazywać na językowe warunkowanie doświadczenia bądź też postrzegano je jako fakt językowy; podkreślano przy tym, że nowe doświadczenia determinowane są przez treść przeszłych doświadczeń danej wspólnoty językowej;

– Doświadczenie wewnętrzne – doświadczenie zewnętrzne. Rozróżnienie, którego dokonał John Locke, obejmuje dwa typy doświadczenia: wewnętrzne, które odnosi się do świata wewnętrznego człowieka, jego przeżyć, myśli, afektów (niekiedy utożsamiane z rozumieniem), a także zewnętrzne, stanowiące źródło informacji o rzeczywistości;

– Doświadczenie „co" – doświadczenie „jak". Doświadczenie „co" możliwe jest do przekazania za pomocą wiedzy teoretycznej, naukowej, natomiast efektem doświadczenia „jak" są praktyczne umiejętności (natury technicznej lub moralnej), które można ćwiczyć, ale trudno je wyrazić w postaci wypowiedzi opisowych;

– Wielość typów doświadczeń. W refleksji filozoficznej wielokrotnie podejmowane było zagadnienie zróżnicowania typów doświadczenia, ich specyfiki oraz związków między nimi; najczęściej wymienia się doświadczenia: codzienne, techniczne, estetyczne, moralne, religijne, poznawcze i naukowe; przedmiotem badań filozofii stało się przede wszystkim doświadczenie poznawcze (por. Stróżewski, 1998, s. 262–264), natomiast codzienne doświadczenie człowieka

obejmuje doznania zmysłowo-intelektualne, ale również przeżycia związane ze sferą moralności, wartości czy też odnoszące się do poczucia zadowolenia z własnego życia.

Istotną kwestią rozważań filozoficznych jest istnienie źródłowego doświadczenia, doświadczenia siebie, które jest podstawą każdego aktu bycia człowieka i umożliwia rozumienie doznań jako doświadczenia osobistego, należącego do danej osoby. Dzięki niemu człowiek rozumie, że sam doświadcza siebie, jest w stanie uchwycić i odnieść się do siebie. Opisu takich doświadczeń podjął się Martin Heidegger, zwracając uwagę na istotne dla ludzkiego istnienia aspekty bycia sobą, takie jak posiadanie siebie (*Jemeinigkeit*, *„mojość”*) i współbycie z innymi (*Mit-sein*) (por. Gielarowski, 2006, s. 118–122; Skarga, 1997, s. 176–177). W odniesieniu do starożytnej *empeirii* oraz idei świata naturalnego nastawienia Edmunda Husserla, M. Heidegger opracował koncepcję doświadczenia codziennego. Doświadczenie codzienne przydarza się, jest konkretne, indywidualne i otwarte. Pozwala na doznawanie oraz rozumienie rzeczywistości (osób, rzeczy) ujętej w określonym aspekcie jako sensownej oraz znaczącej dla doświadczającego, bez interpretowania jej, a także bez stanowienia za pomocą narzucania kategorii. Dodatkowo dochodzi do spotkania wielu doznających świata osób, a każda z nich wnosi w pewnym zakresie odmienny sens, co może sprzyjać wymianie, w wyniku której dochodzi do dookreślania nieprzejrzystych sensów lub ich uzgadniania oraz tworzenia podzielanej przez wiele osób orientacji w rzeczywistości. Doświadczanie zawiera elementy normatywne czy praktyczne, nie jest zatem tylko biernym doznawaniem świata (Buksiński, 2001a, s. 82–83; por. Heidegger, 1997, s. 97–170). Do idei doświadczenia codziennego M. Heideggera nawiązywał Hans-Georg Gadamer. Twierdził, że jest ono zawsze osobiste i zmienia się wraz z nowymi przeżyciami. Nie obejmuje wiedzy (w znaczeniu nauki, rozważań teoretycznych), a stanowi rodzaj otwarcia się na przedmiot i podmiot, efektem czego jest rozpoznanie siebie oraz rzeczywistości. Inny człowiek, rozumiany jako podmiot, jest częścią naszego doświadczenia, więc relacja z nim może je zmieniać (wzbogacać lub zubażać). Obcowanie z drugim człowiekiem jest zależne od przeszłych doświadczeń, które składają się na nasze przedrozumienie (przedsądy), wynikające z kultury, tradycji

czy języka. Wstępne, często nieuświadomione, przekonania nie są wiedzą uniwersalną, ale warunkują doświadczanie innego, stanowią podstawę ocen moralnych, afektów i uprzedzeń, pomagają również odkrywać cudze przesądy, sposób rozumienia świata przez innych, idee, wartości oraz założenia leżące u podstaw ich działań. Doświadczanie zakłada pewną otwartość, gotowość do zrewidowania swojego sposobu ujmowania świata w wyniku spotkania z drugim człowiekiem i zrozumienia sensu jego działań. Sens nadany rzeczywistości może zostać ujęty w narracji wyrażającej doświadczenie człowieka (Buksiński, 2001a, s. 83–85; por. Gadamer, 2004, s. 472–493).

Człowiek może opisać przeżyty czas w formie narracji, za pośrednictwem której jest w stanie ująć jego znaczenie (Bruner, 1990, s. 4). Pierwotnie (np. na gruncie teorii literatury) termin „narracja" (łac. *narratio*) rozumiany był jako wypowiedź monologowa, prezentująca uporządkowany w czasie, rozwijający się ciąg zdarzeń oraz postacie i środowisko z nimi związane. Fundamentalnymi dla pojęcia narracji cechami były: czasowy przebieg i następstwo wydarzeń, przekształcanie się jednej sytuacji w kolejną, dynamika oraz funkcja konstruktywna i kreacyjna. Sekwencyjnie rozwijająca się opowieść, często nasycona emocjonalnie lub wartościująca, miała swój początek (zawierający np. przyczyny danego stanu rzeczy), opisywała powiązane ze sobą w logiczny sposób (np. w związku przyczynowo-skutkowym) zdarzenia, a następnie zmierzała do zakończenia, które mogło stanowić puentę czy też było interpretacją prezentowanej historii (Burzyńska, 2004, s. 8; Horsdal, 2004, s. 12). Z czasem (wraz z rozwojem narratologii pod wpływem koncepcji zakorzenionych w teorii literackiej, filozofii, socjologii, psychologii itp.) nastąpiło rozszerzenie zakresu znaczeniowego narracji, która zaczęła być traktowana jako wyposażona w aspekt komunikacyjny autoprezentacja podmiotu lub reprezentacja sposobu rozumienia świata, odzwierciedlająca czasowość bycia, ale też typ dyskursu czy sposobu myślenia (Burzyńska, 2008, s. 27; Horsdal, 2004, s. 10).

Narracja rozumiana jako opowiadanie jest tworzona dla rzeczywistego lub wyobrażonego odbiorcy przez konkretnego autora, który kierując się nie zawsze uświadomionym motywem lub celem, opowiada o wydarzeniach połączonych głównym wątkiem. Przedmiotem

opowiadania mogą być osobiste doświadczenia autora, który konstruuje autonarrację (w efekcie której powstaje autobiografia) pozostającą w ścisłym związku z jego tożsamością bądź też opowieść może koncentrować się na przebiegu życia drugiego człowieka, wynikiem czego jest stworzenie jego biografii (Urbaniak-Zając, 2005, s. 115–116). W literaturze przedmiotu termin narracja rozumiany w aspekcie autobiograficznym ujmowany jest wieloznacznie. Może być postrzegany jako ustrukturyzowane doświadczenie człowieka, usytuowane w określonym kontekście społeczno-kulturowym, które poddane jest nieustannej interpretacji w miarę pojawiania się kolejnych przeżyć. Relacjonowanie własnej historii jest również tworzeniem w umyśle logicznej struktury, która pomaga zrozumieć rzeczywistość oraz siebie, a proces opowiadania o sobie związany jest z konstruowaniem tożsamości narracyjnej. Narracja jest też uważana za sposób poznania, a jednocześnie za wytwór społecznego konstruktywizmu, ponieważ zapośrednicza rzeczywistość oraz odzwierciedla społeczno-kulturowe konteksty ujawniające się w interpretacjach narratorów (Skibińska, 2006, s. 333–335). Istota autobiografii (Giza-Poleszczuk, 1990, s. 96) zawiera się w kilku jej aspektach: jest ona efektem działania człowieka i ma subiektywny charakter, kształtuje ją świadomość z uwagi na to, że może zaistnieć wówczas, gdy zostanie przez kogoś opowiedziana, a także niesie ze sobą określony sens i znaczenie nadane doświadczeniom oraz rzeczywistości z chwilą uporządkowania ich w spójną historię. Tworzenie autobiografii jest niekończącym się procesem, ponieważ człowiek modyfikuje kształt własnej historii (wybiera wersję swojego życia, koncentrując się na faktach, które chce przekazać innym) m.in. ze względu na nabywanie nowych doświadczeń, zmieniające się okoliczności, które w znaczący sposób oddziałują na rozumienie i interpretowanie sytuacji. Warunkiem istnienia autobiografii jest akt komunikacji językowej, zatem kluczowe staje się adekwatne zrozumienie go i odczytanie zawartych w nim znaczeń. W trakcie budowania autonarracji obowiązują określone zasady zwiane z opowiadaniem historii (Alheit, 2002, s. 103–107). Fundamentalnym warunkiem jest to, że ożywiona w czasie opowiadania przeszłość powinna być warta przedstawienia, co oznacza, że autor (i jednocześnie bohater) historii postrzega własne doświadczenia jako znaczące dla siebie